

U. HAMDAMOV, A. QOSIMOV

JAHON ADABIYOTI

TOSHKENT

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
TARBIYA VA ILM VAZIRLIGI

Ulug'bek Hamdamov
K.B.K. 833
H 211

ULUG'BEK HAMDAMOV, ABDUG'OPIR QOSIMOV

JAHON ADABIYOTI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'рта maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

TOSHKENT-2017

1460 (yuz)

к
к

—

—

—
UC

—
KB

—
H

UO'K: 821(100)(075)
KBK 83.3(0)ya7

H 24

H 24 U.Hamdamov, A.Qosimov. Jahon adabiyoti. (O'quv
qo'llanma). -T.: «Barkamol fayz media», 2017, 352 bet.

ISBN 978-9943-5142-0-1

“Jahon adabiyoti” fani talabalarga dunyo adabiyotining umumiy manzarasi, davrlari, yo'nalishlari, sara namunalari, atqqli namoyandalari hayoti va ijodi, qolaversa, jahon adabiyotshunosligining asosiy mazmun-mohiyatidan saboq beradi. Mazkur o'quv qo'llanma uqorida nazarda tutilgan yo'nalishlar mazmunini qamrab oladi.

Дисциплина «Мировая литература» даёт студентам общее представление об этапах, направлениях, о лучших образцах всемирной литературы, о жизни и творчестве её знаменитых представителей. Данное учебное пособие охватывает содержание вышеуказанных направлений.

The scientific discipline “World literature” defines general picture of world literature, main directions, life and literary biography of basic representatives, selected samples, moreover, it depicts the main sense of literature studies. This textbook covers above-mentioned directions in all perspectives.

UO'K: 821(100)(075)
KBK 83.3(0)ya7

Taqrizchilar:

B.Karimov – f.f.d., prof.;

D.Quronov – f.f.d., prof.

ISBN 978-9943-5142-0-1

© «Barkamol fayz media» nashriyoti, 2017.

KIRISH

Hozirgi globallashtirish sharoitida, axborot texnologiyalarining tez sur'atda taraqqiy etishi, xususan, internet tizimining har bir xonadonga kirib borishi bir qator ijobiy jihatlari bilan birga turli ko'rinishdagi ma'naviy-mafkuraviy tahdidlarni ham keltirib chiqarmoqdaki, yoshlarda ularga qarshi immunitetni shakllantirish dolzarb muammoga aylandi. Shu bois, ta'lim tizimida adabiyot tarixini o'rganish barobarida yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitish, yuksak umum-bashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, kitobxonlik va mutolaa madaniyatini oshirishni talab etiladi. Shundan kelib chiqib, zamonaviy talablar bo'yicha yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish, ularni ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish, o'qitishning ilg'or texnologiyalaridan foydalanish davr talabidir.

Oliy ta'lim tizimida, asosan, filologik yo'nalishlar dasturiga kiriltigan “Jahon adabiyoti”, “Jahon va turkiy xalqlar adabiyoti” singari fanlar bo'yicha o'zbek tilida darslik va o'quv qo'llanmalarini yaratish masalasi ham o'ta dolzarb hisoblanadi. Chunki jahon adabiyoti bilan tanishish o'z milliy adabiyotimizni munosib baholash imkonini beradi. Oliy ta'lim sohasidagi islohotlar o'quv dasturlari, darslik va uslubiy qo'llanmalarni zamon talablari asosida qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Mazkur o'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi “Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida”gi PF-4797-sonli Qarori asosida tayyorlangan.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ta'limning ijtimoiylashuvi bo'limida ko'rsatib o'tilgan talaba-yoshlarning adabiy-estetik dunyoqarashini boyitish, ularda go'zallik tuyg'ularini shakllantirish adabiyotning tarixiy va nazariy xususiyatlarini jamiyatimizda olib

borilayotgan ishlar orqali amalga oshirishga qaratilganligi bilan belgilanadi. Zero, mamlakatimiz Prezidenti ta'kidlaganidek, "Bugun biz yashayotgan Internet va yuksak texnologiyalar asrida adabiyot va san'at, madaniyatimizning o'rmi va ta'sirini nafaqat saqlab qolish, balki qanday qilib uni kuchaytirish mumkin, degan to'g'ri va odilona savollar barchamizni, birinchi navbatda, xalqimizning eng ilg'or vakillari bo'lgan ijod ahli o'ylantirishi zarur..."¹ Shu jihatdan, o'z millati adabiyoti bilan bir qatorda Jahon adabiyotining sara namunalari o'qib tahlil qila oladigan yetuk adabiyotshunos, tarjimon va murabbiylar yetishtirish juda muhimdir.

O'quv qo'llanma adabiy-estetik qadriyatlarining milliy va umum-bashariy jihatlari, jahon adabiyoti tarixini o'rganishning millat hamda jamiyat ravnaqidagi o'rini talabalar uchun tushuntirish, ularda badiiy asarni to'laqonli tushunish, tahlil va tadqiq etish malakasini hosil qilish, jamoatchilikni jahon adabiyotidagi mazmun va shakl, mavzu va g'oyaning mohiyati bilan tanishtirishga ko'maklashish, jamiyatning ma'naviy manzarasini adabiy-nazariy tafakkur orqali aks ettirish, jahon adabiyoti durdonalarini chuqur o'rganish orqali talabalarning badiiy tafakkurini o'stirish borasida ko'rsatmalar beradi.

Yangi fan dasturi asosida jahon adabiyoti tarixi bo'yicha oliy o'quv yurti talabalari uchun yagona o'quv adabiyotini tanqidiy yondashgan holda qayta ishlab chiqish vaqti allaqachon yetdi. Chunki chet el adabiyoti tarixi bo'yicha shu kungacha foydalanib kelingan adabiyotlar ham qisman bo'lsa-da, zamon talabiga javob bermay qoldi. Ayniqsa, antik davrdan XXI asrgacha bo'lgan adabiyot tarixidan yagona qo'llanmaning yo'qligi talabalarga noqulayliklar tug'dirib kelmoqda.

Taqdim etilayotgan kitobda ana shu bo'shliqni to'ldirishga, jahon adabiyoti tarixiga hozirgi zamon nuqtayi nazaridan baho berishga baholi qudrat harakat qilindi. O'quv adabiyotining asosiy maqsadi

¹ Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir / Xalq so'zi. 2017. 4 avg.

talabalarga jahon adabiyotida sodir bo'lgan barcha jarayonlar haqida to'liq va batafsil ma'lumot berish emas. Chunki ushbu o'quv predmeti uchun ajratilgan dars soatlari ham chegaralangandir. Maqsadimiz jahon adabiy jarayonining muhim jihatlari, uning asosiy vakillari haqida ma'lumot berish, bo'lajak filolog, tarjimon va pedagoglarga ushbu adabiyotni o'rganishlarida ko'mak berishdan iborat. Talabalarda xorijiy mamlakatlar adabiy jarayoni haqidagi tasavvurni shakllantirish murakkab va mas'uliyatli vazifa sanaladi. Xorij adabiyotini yaxshi bilish, tahlil qila olish ko'nikmasini qiyoslash orqali o'zbek adabiyotini yanada teran his qilishga yordam beradi.

Qo'lingizdagi kitob ana shu mas'uliyatli vazifani adabiyotshunoslarida yaratildi. Qo'llanmadagi yozuvchi-shoirlar haqidagi ijodiy-biografik ma'lumotlarga tartib berishda, qo'yilayotgan muammolar qamrovini kengroq olishda N.Tronskiy, A.Jirmunskiy, O. Gasset, Y. Borev, V. Lukov, A.Alimuhamedov, O.Qayumov, Q.Azizov, D. Zatonskiy, X. Boltaboyev, M. Mahmudov, Q. Yo'ldoshev, M. Xolbekov, D. Quronov singari mualliflarning darslik, qo'llanma va tadqiqotlari hamda xorijiy manbalarga (3 qismdan iborat "World literature", Laura Getty, PhD, Kyoughye Kwou, PhD) murojaat qilindi.

Qo'llanmaning avvalgilardan farqli tomoni G'arbiy Ovrupa va Amerika adabiyotidan tashqari, talabalarning dunyo adabiyoti bo'yicha tasavvurlarini boyitishga yo'naltirilgan yangi mavzular kiritilganligida ko'rinadi. Xususan, "Qadimgi Sharq adabiyoti", "Mif va badiiy ijod", "Avstraliya, Okeaniya, Afrika, Kanada mamlakatlari adabiyoti", "Modernizm", "Postmodernizm", "Jahon adabiyotining zamonaviy muammolari" singari mavzularga oid ma'lumotlarning bayon etilganligi talabalarning mazkur fan bo'yicha to'liqroq tasavvurga ega bo'lishiga yordam beradi, deb umid qilamiz.

Jahon adabiyoti bo'yicha umumiy o'quv qo'llanma o'zbek tilida ilk bor nashr etilayotganligi uchun ayrim kamchiliklarning uchrashi ehtimoldan xoli emas. Mualliflar qo'llanma yuzasidan bildirilgan fikr va mulohazalar uchun avvaldan minnatdorchiilik bildiradilar.

QADIMGI SHARQ ADABIYOTI

REJA:

1. Shumerlar – sivilizatsiya beshigi.
2. Mixxatlardagi tarix.
3. Shumerlar adabiyoti “Bilgamish” dostoni.
4. Akkadlar: Bobil va Ossuriya adabiyoti.
5. Qadimgi Misr adabiyoti.
6. Avesto – Markaziy Osiyo va Eronning mushtarak yodgorligi.
7. Qadimgi hind eposlari.
8. Xitoy ierogliflaridagi adabiyot. Konfutsiy va Dao qonunlari.

Tayanch soʻz va iboralar: shumerlar, akkadlar, Bobil, Ossuriya, Bilgamish, Avesto, Maxobxorot, Ramayana, Panchatantra, Katila va Dimna, piramidalar kitobi, sarkafaglar kitobi, marhumlar kitobi, Konfutsiy va Dao qonunlari.

Shumerlar. Yaqin-yaqin vaqtlargacha bashariyatning madaniyat oʻchogʻi Gʻarb, qadim Yunoniston, qadim Rim deb kelindi va shunday talqin etildi. Ming yillar mobaynida shu qarashga suyanilib, madaniy, maʼnaviy, ilmiy ishlar yurgizildi. Ijtimoiy fanlar boʻyicha tadqiqotlarning indallosi mazkur qarash boʻldi. Albatta, buning oʻziga yarasha asosli sabablari bor boʻlib, ildimning qoʻli yetib borgan joy – Zevs rahnomaligida ilohlar makon tutgan Olimp togʻini oʻz bagʻriga olgan Yunoniston edi. Ammo keyingi, qariyb, bir asr davomida yangi arxeologik qazishmalarda qoʻlga kiritilgan topilmalar natijasida ilgari surilayotgan ilmiy fikrlar yuqoridagi qarashning umri bitganligini, ilk madaniyat oʻchogʻi antik madaniyat emas, balki Sharq ekanligini koʻrsatmoqda. U ham boʻlsa, shumerlar dunyosi, shumerlar madaniyati, shumerlar adabiyotidir. Ushbu xulosaga

ham olimlar birdaniga kelgani yoʻq, albatta. Yangilikni birdaniga tan olmagan, tan olishni istamagan olimlar talay boʻldi, ular haligacha bor. Bu orada dogma qarashlarga tahrir kiritadigan olamshumul ahamiyatga molik topilmalar, ilmiy izlanishlar koʻpayaverdi. Natijada amerikalik olim Samuel Kramerning “Tarix Shumerda boshlanadi”² degan tadqiqot kitobi dunyo ilmiy jamoatchiligi eʼtiborini shumerlarga qaratdi. Axir, bir necha ming yillar mobaynida insoniyat tarixida bunday xalq yashab oʻtganini bilmas edi-da. Faqat XIX asrga kelib, Bobil (Vavilyon) mixxatlarining siri ochilgandagina olimlar shumerlar haqida ilk xabar topishdi.

Shunday qilib, shumerlar madaniyatidan soʻz ochguvchi mixxatlar bashar ahlining madaniyat beshigi Yunoniston emas, balki shumerlar ekanini isbot qildi. Toir Eftining Rossiyada amalga oshirgan, Oʻzbekistonda chop etilgan “Shumerlar va etruslar – insoniyat tamadduni ibtidosidagi qadimiy turkiylar”³ deb nomlangan tadqiqoti soʻnggi yillarda yaratilgan va ayni shu masalaga koʻp jihatdan oydinlik kiritishi mumkin boʻlgan tadqiqotlardan yana biri hisoblanadi. Kitobcha shumer mixxatlarini oʻqigan va shumer tilining turkiy til bilan genetik qarindoshligini aniqlagan Genri Roulinson, Yuliusa Opperto, Arno Peblya va Samuel Nao Kramer xotirasiga bagʻishlanadiki, shuning oʻzidayoq bu kitobning yoʻnalishi, ahamiyati yaqqol koʻzga tashlanadi. 2012-yilda Toshkentda oʻzbek olimi Zoir Ziyotovning “Shumerlar va Turon qavmlari”⁴ degan kitobi nashr etildi. Kitob bejiz bunday nomlanmagan. Unda bashariyatga tamaddun eshiklarini ilk ochgan shumerlar bilan Turon qavmlari oʻrtasidagi aloqaga ishora qilinmoqda. Albatta, shumerlarning kelib chiqishi haqida bir-birini inkor va tasdiq etadigan koʻplab qarashlar borligini yodda tutmoq kerak⁵.

² История начинается в Шумере. – Москва: Наука, 1991.

³ Шумерцы и этруски – древние тюрки у истоков человеческой цивилизации. – Тошкент: Нисо полиграф, 2013.

⁴ Шумерлар ва Турон қавмлари. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2012.

⁵ Qaragʻ: Ergashev Sh. Qadimgi dīvīlīzatsīyalar. – Toşkent: ʻzbekiston, 2016.